

28.11.2017 Paasikivi-Seura

Mauno Koiviston muistoluento

MIKKO MAJANDER

Arvoisa rouva Koivisto, hyvät Paasikivi-Seuran jäsenet ja ystävät

ON MELKOINEN KUNNIA PÄÄSTÄ esiintymään tälle foorumille, ja vieläpä aiheesta, joka on tänä vuonna koskettanut suomalaisia aivan poikkeuksellisella tavalla, kansakunnan eliiteistä kansan syviin riveihin asti. Kiitän Paasikivi-Seuraa ja sen puheenjohtajaa kutsusta ja luottamuksesta.

Virkaheitto dosenttia kyllä hiukan hirvittää, kun tiedän, kuinka paljon omakohtaista asiantuntemusta illan teemasta istuu salissa paikan päällä. Mutta niillä siivillä lennetään, jotka on selkäänsä saanut.

Suomen valtiollinen itsenäisyys täyttää ensi viikolla täydet sata vuotta. Sitä on juhlittu ja juhlistettu ympäri maata ja maailmallakin tuhansin tavoin ja tilaisuuksin. Tuoreen seurantatutkimuksen mukaan noin 600 000 suomalaista on itse osallistunut juhluvuoden ohjelman rakentamiseen.

Se kuvastaa juhluvuoden teemaa, joksi on asetettu ”Yhdessä”. Uskallan kuitenkin väittää, että kaiken tapahtumarunsauden, omaehtoisten ja osallistavien hankkeiden keskellä suomalaisia eniten yhdistänyt kokemus saatiin 12. toukokuuta suruviestin muodossa. Tasavallan yhdeksäs presidentti Mauno Henrik Koivisto oli kuollut 93 vuoden korkeassa iässä.

Uutista seurasi valtava kollektiivinen muistamisen ja muistojen jakamisen aalto, joka läpäisi yhtä lailla sosiaalisen kuin perinteisen median. Kymmenentuhannet jättivät surukirjoihin viimeisen tervehdyksensä edesmenneelle presidentille ja kokoontuivat helatorstaina saattoreitin varteen Helsingin tuomiokirkolta Hietaniemen hautausmaalle.

Television ja netin välityksellä valtiolliset hautajaiset keräsivät miljoonayleisön. Tellervo Koiviston jäähyväisiä puolisolleen haudan äärellä ei vielä kukaan voi oikein muistella silmäkulman kostumatta. Niin kuin tasavallan presidentti Sauli Niinistö sen ilmaisi hienossa muistopuheessaan: ”On suurmiehiä ja on suurnaisia. Yhdessä uskomattoman suuria.”

Eikä Koiviston suosio buumi siihen päättynyt, vaan se jatkuu yhä. Tämä on viiden päivän sisään Helsingissä kolmas tilaisuus, jossa muistellaan ja arvioidaan hänen elämäntyötään ja perintöään. Kiinnostusta ja yleisöä tuntuu riittävän. Työväentalolla lauantaina kaikki halukkaat eivät mahtuneet saliin sisään – ja näkyy teitä tänään tännekin saapuneen.

Joidenkin mielestä Koivistoa on käsitelty liiaksi pyhimyksen tavoin, kuten suurmiesten kunnioittamisessa helposti tapahtuu. Jos seuraavassa lipsahdan samalle polulle, niin voin lohduttaa sen murehtijoita, että myyttien rikkojien ja kritiikin kylväjien vuoro koittanee Koivistonkin kohdalla, niin kuin historiantutkimuksen kiertokulussa on tapana.

Lukuisten puheiden ja kirjoitusten jälkeen joutuu miettimään, onko kaikki olennainen tullut jo sanotuksi. En seuraavassa pyri minkäänlaiseen kattavuuteen, vaan lähestyn Mauno Koivistoa lähinnä kahdesta näkökulmasta.

ENSINNÄKIN ON SYYTÄ KYSYÄ, miksi jäähyväiset Koivistolle ovat herättäneet näin valtavan tunnereaktion. Teesini on, että suomalaiset eivät heittäneet hyvästejä vain rakastetulle presidentille, vaan kokonaisuudelle aikakaudelle: pitkälle 1900-luvulle, johon projisoituu monenlaisia nostalgisia ajatuksia ja muistoja.

Sitä Suomea ei enää ole, joka heijastui Mauno Koiviston elämänpolussa ja -urassa. Tavoiltaan ja tyyliltään, kansalliselta ajattelutraditioltaan hän muistutti presidenttinä enemmän edeltäjiään kuin seuraajiaan, joiden tehtävänä on ollut luotsata kansakuntaa globalisaatioiden, digitalisaatioiden ja entistä kirjavampien identiteettien maailmassa.

”Koivisto eli todeksi sen, mitä työväenliike on parhaimmillaan”, muotoilin tuoreeltaan suruviestin jälkeen *Demokraatti*-lehden haastattelussa. Saman näkemyksen voi hyvin laventaa ylitse poliittisten leirien ja blokkirajojen.

Suomen menestyksen peruselementti on ollut mahdollisuus sosiaaliseen kiertoon, johon avaimia ovat tarjonneet avoimet koulutusväylät. Helpolla ei kenenkään nousu ole tapahtunut, vaan se on edellyttänyt henkilökohtaista pitkäjänteisyyttä, tavoitteellisuutta ja itsekuria. Koivistolta niitä löytyi, kutakuinkin karujen lähtökohtien ja kokemusten karaisemana, aina filosofian tohtoriksi asti.

Akateemisia oppiarvoja on tavattu arvostaa, jopa niin, että poliittiset kiipijät ovat keränneet niitä uransa meritoimiseksi. Koivistoa ei voi epäillä tällaisesta tittelinkipeydestä, vaan hänellä oli selvästi aitoa kipinää tieteelliseen työhön ja sen edellyttämän ajattelun kehittämiseen. Tutkimuksen maailma tarjosi myös varteenotettavan uravaihtoehdon.

Eikä sen vaikutus päättynyt pankkimieheksi ja poliitikoksi ryhtymiseen, vaan tieteellinen harrastuneisuus ja kouliintuminen heijastuivat hänen tapaansa hahmottaa yhteiskunnallisteoreettisia kysymyksiä ja fundeerata niihin mahdollisia vastauksia. Aikaa moiseen tuntui löytyvän vaikka keskeltä pääministerin kiireistä kalenteria.

SUOMEN JUHLIESSA ITSEÄÄN ON usein kuultu arvostelua siitä, että sodat korostuvat kansakunnan tarinassa liikaa. En ota tässä kantaa, onko näin, mutta Koiviston kohdalla rivimiehen sota on ohittamaton elementti, joka koskettaa suomalaisten sielunmaisemaa. Hän lienee yksi tunnetuimmista ellei tunnetuin Suomen lukemattomista tuntemattomista sotilaista.

Rintamaelämä pakotti parikymppisen nuorukaisen kasvamaan nopeasti miehen mittoihin. Toki niihin olivat saatelleet jo koulun jälkeiset kokemukset työelämässä, jolloin äitinsä varhain menettänyt nuorukainen osallistui myös kodin ja perheen huoltamiseen.

Sotaolosuhteet saavat seurakseen koruttoman suhteen uskontoon, kuten Koiviston muistelmakirja *Koulussa ja sodassa* hyvin osoittaa. Hänessä henkilöityy jotain suomalaisten laajasti jakamaa tai ideaalityyppinä ihannoimaa protestanttista peruseetosta, joka nojaa nöyrään työntekoon ja nuukuuteen, tehtävänsä täyttämiseen.

Ihmisen käsityskyvyllä ja rationaalisuudella on siinä rajansa, jonka takana vaikuttavat – kuka tietää – suuremmat voimat. Se ei kuitenkaan oikeuta laistamaan älyllisistä ponnisteluista, saati arjen velvollisuuksista, heittäytymään jumalten johdatuksen varaan.

Mauno Koivisto osasi kodin peruna *Raamattunsa*, joka jätti jäljen hänen kielenkäyttöön ja puheenparteensa, mieluummin vanha- kuin uusitamentillisen. Siinä on samaa pohjavirtaa, jonka suomalaisuus on tottunut tunnistamaan mestareissaan Aleksis Kivestä Väinö Linnaan.

VIELÄ NOSTAN ESIIN TELLERVON ja perheen merkityksen Maunon rinnalla, sillä yhdessä he muodostivat tasavaltalaiseen henkeen sopivan, varmatyyllisen ja näyttävän ”kuningasparin”. Siihen sopivat mainiosti itse hoidetut metsä- ja puutarhatyöt Inkoon Tähtelässä, kuin kenellä tahansa kesämökkillään tai loma-asunnollaan.

Luetteloa voisi jatkaa vaikkapa lentopalloilun välityksellä urheilun pariin, mutta näillä ei olisi merkitystä, jos kansanomaisuuden vastapainona ei olisi tietty etäisyys, ellei peräti majesteettillisuus. Virkaa hoitaessaan Koivisto oli tietoinen ja tarkka presidentillisestä integriteetistä, protokollasta myös muiden kuin omalta kohdaltaan.

Tuohon asemaan perinteisen puoluepolitiikan yläpuolelle ei noustu sattumalta. Keskeistä sen hankkimisessa oli riittävän itsenäinen asema, joka ei ollut riippuvainen sen enempää hallitsevasta ruhtinaasta Urho Kekkosesta kuin omasta taustapuolueesta SDP:stä. Niitä paikkoja ei ollut 1970-luvun Suomessa monta, mutta Koivisto löysi omansa Suomen Pankista.

Harri Holkeri kiteytti aika lailla osuvasti luonnehtiessaan, että ”Mauno Koivisto on eräällä tapaa työväenliikkeen Mannerheim”. Siinä missä aristokraattinen valkoinen kenraali on saavuttanut aseman, jossa arvostus ylittää vuoden 1918 veriset jakolinjat, turkulaista ”satamajätkeä” ja bernsteinilaista sosialistia voivat kunnioittaa yhtä lailla pesunkestävät porvarit.

Omanlaisia ylimyksiä molemmat. Ja samalla tällaiset asetelmat ja asenteet kertovat jotain arvokasta suomalaisesta yhteiskunnasta.

SIIRRYTÄÄN TOISEEN TEEMAAN: Maaliskuussa 1983 Mauno Koivisto vakuutti eduskunnan edessä, että Paasikiven ja Kekkonen ”perintöä en aio tarvella, enkä myöskään salli sitä tarvitsevan”. Myöhemmin hän kertoi lähteneensä presidentiksi

tullessaan siitä, että ”vanhalla linjalla jatketaan. Kaikki, mikä oli käynyt edeltäjilleni, kävi myös minulle.”

Näitä sattuvasti muotoiltuja lausumia on paljon siteerattu, mutta samalla pitkälti unohdettu, että ne ovat monikkomuodossa. Aikalaisvertailuissa ja myös myöhemmissä tarkasteluissa on keskitytty Koiviston arviointiin ennen muuta Kekkonen toimintaa ja menettelytapoja vasten.

Villeimmissä tulkinnoissa on katsottu Koiviston suorastaan ”vapauttaneen” Suomen Kekkonen ajasta. Kyllähän niin sanotussa Manu-ilmiössä ja vuoden 1982 presidentinvaaleissa oli tuonkin henkistä karnevaalia, mutta kaikkienensa ilmaus johtanee enemmän harhaan kuin osuu maaliin. Jatkuvuudella oli vahvaa sitkoa.

Neljännesvuosisadan kestäneen Kekkos-kauden jälkeen vallanvaihdokseen liittyi myös liiallisia odotuksia, jotka johtivat joissakin (intellektuelli)piireissä nopeasti pettymykseen. Suomalainen keskustelukulttuuri ei sittenkään avautunut radikaalisti yhdessä yössä, ja ulkopoliittikkaa liippaavissa kysymyksissä Koivisto piti ”veneen keikuttajista” yhtä vähän kuin edeltäjänsä konsanaan.

Oma ihmetyksensä aihe on, miksi maan ehkä taitavimmalla mediapoliitikolla meni presidentin asemassa monet mediasuhteet solmuun. Yleisradioonkin taisivat välit olla jotakuinkin poikki vuosien ajan.

Seuraavassa ohitan pääsääntöisesti Kekkonen konstit ja elkeet toiminnan mittapuuna ja tarkastelen sen sijaan hiukan lähemmin, miten Koivisto asettuu vertailtuna Paasikiveen. Se sopii erityisesti täällä Paasikivi-Seurassa, joka oli Koivistolle tärkeä ja mieluinen foorumi.

Sitä paitsi arvioihan hän itsekin toukokuussa 1984 tv-haastattelussa kulkeneensa ”jossakin määrin” Kekkonen linjasta Paasikiveen päin, niin kuin tarkkasilmäiset kommentoijat olivat esittäneet. Ehkä ajan ahtaiden kategorioiden maailmassa ei muuta tietä ja mallia muutokseen oikein ollutkaan tarjolla.

KUVAT KERTOVAT, ETTÄ VANHALLA Paasikivellä oli koko lailla komea nenä. Mutta nenää hänellä oli myös kuvaannollisessa mielessä: poliittista vainua ja vaistoa, taitavuutta asemoida itsensä otollisesti sodanjälkeisessä epävarmuudessa, jossa ei voinut tietää, mitä konstellaatioita joutuisi kohtaamaan ja selvittelemään.

Sitä voisi kai kutsua strategiseksi ajatteluksi, vaikka ei välttämättä aina tietoisesti jäsenneltynä.

Koivistolla oli samaa kykyä ja taipumusta. Moneen tilanteeseen liittyi totta kai kylmää taktista harkintaa, mutta politiikka on myös sillä tavoin arvaamatonta, että silkassa laskelmoinnissa tulevat rajat vastaan. Poliitiikka ei ole matematiikkaa, ja siinä voi sortua myös omaan näppäryyteensä.

On sanottu, että Koivisto oli jälkikäteenkin haluton avaamaan ja erittelemään motiivejaan ja pyrkimyksiään. Tietääkö niitä aina itsekään, hän saattoi kysyttäessä kuitata. Aiheellinen tokaisu, yhtään hänen pelimiehen taitojaan väheksymättä.

Joitakin johtoajatuksia tulee asemoitumisessa kuitenkin olla. Niitä voisivat niin Paasikiven kuin Koiviston kohdalla olla tietty riippumattomuuden varjelu ja toimintakyvyn turvaaminen niin, että vaikeissakin olosuhteissa säilyy myös vaihtoehtoja. Ja selustaan tarvitaan tueksi asemat, joista ei tarvitse perääntyä.

Esimerkiksi 1960-luvun ministerikausistaan Koivisto on maininnut, ettei muista Kekkonen puuttuneen hänen tekemisiinsä. Toisaalta tiedämme presidentin tuskailleen, että mitä se pääministeri oikein puuhaa, kun ei käy häntä informoimassa. Neuvoja ei kannata käydä kysymässä, jos ei välttämättä halua niitä kuulla ja noudattaa. Siinähan tulisi vain sitoneeksi kätensä.

”KAIKEN VIISAUDEN ALKU ON tosiasiain tunnustaminen”. Tuota päällepäin viatonta poliittisen realismin ylistysslogania toisteltiin YYA-Suomessa liki tyhmyyteen asti, ja se hakattiin myös Paasikivelle vuonna 1980 paljastetun muistomerkin jalustaan.

Käsitys tosiasioista kaventui siinä turhan yksiselitteiseksi, vähän samaan tapaan kuin Paasikiven–Kekkonen linja Suomen ulkopoliitiikan ikiaikaiseksi liturgiseksi ankkuriksi. Tosiasiat tulee näet *tunnistaa*, ennen kuin ne voi *tunnustaa*, eivätkä ne sen jälkeenkään anna itsestään selvää toimintaohjetta, ainakaan historian alttarille asti.

Tietoteoriasta ja historiasta kiinnostunut Koivisto ymmärsi tämän varmasti. Häntä ei esimerkiksi täysin tyydyttänyt vaalilause, jossa Johannes Virolainen lupasi olla muuttamatta Paasikiven–Kekkonen linjaa piiruakaan. ”Se antaa sellaisen kuvan kuin

aina menneestä haettaisiin vastausta tulevaisuuden pulmiin”, presidenttiehdokas Koivisto pohti, mutta jätti varovaisuuttaan moitteensa julkaisematta.

Tosiasioiden tunnustamisen maksiimia Koivisto sovelsi ajamalla sopeutumista siihen, mitä ei voinut muuttaa, mutta tavalla, joka mieluummin avasi toimintamahdollisuuksia kuin sulki niitä. Legendaariseksi on noussut hänen kertomansa ajatus juoksuhaudan reunalta, kun aselepo lopulta koitti syyskuussa 1944: ”täytyy olla muunkinlainen tapa elää naapurin kanssa”.

Samaan tapaan käänteentekeväksi osoittautui yöpakkaskriisi 1958. Koivisto oli työpaikkataisteluissa koeteltu antikommunisti, joka sosiaalidemokraattien hajaannuksessa oli pitkään kallellaan leskisläisiin päin ja pysyi lojaalisena heidän johtamalleen puolueelle. Hän ei kuitenkaan pitänyt viisaana, että SDP takertui Kekkos-vastaisuuteen sekä sitä myöten Neuvostoliiton mustalle listalle.

”Oliko tarkoituksena aiheuttaa Kekkoselle halvaus”, Koivisto kyseli sarkastisesti puoluesihteerin Kaarlo Pitsingiltä, kun SDP antoi yöpakkasten lauhtuessa tapahtuneesta kovasanaisen julkilausuman. Hän ryhtyi taustalla rakentamaan sosiaalidemokraateille kolmatta linjaa, joka availi yhteyksiä kekkoslaisiin piireihin ja Neuvostoliiton edustajiin sekä vasemmistoyhteistyölle kommunistien kanssa.

Mainittakoon, että Paasikivi-Seuralla oli tässä osuutensa. Koivisto oli ensimmäisiä sosiaalidemokraatteja, jotka käyttivät sen tarjoamaa verkostoa keskusteluihin eri ryhmien kanssa. Hänet valittiin vuonna 1963 Seuran valtuuskuntaan eli hallitukseen, josta luopui vasta tultuaan valituksi tasavallan presidentiksi.

Hedelmää tämä hidaskurssinmuutos kantoi viimeistään eduskuntavaaleissa 1966, kun seitsemän vuoden korpivaelluksen jälkeen SDP saapui lopulta luvattuun maahan johtavaksi hallituspuolueeksi. Valta-asemista pääsi nauttimaan myös Koivisto itse, ensin valtiovarain- ja sitten pääministerinä. Siviilipuolella aukesi tie Suomen Pankin pääjohtajaksi.

KUN PAASIKIVI NOUSI JATKOSODAN jälkeen pääministeriksi, Neuvostoliiton ajatuksena oli, että kommunistit liittolaisineen määrittäisivät politiikan ja Suomen tulevan suunnan. SKP:n johdossa manattiin sittemmin moneen kertaan, kuinka keulakuvaksi kaavailtu ”ukko” oli osoittautunut ovelaksi ja kammennut Suomea sivuun kansandemokratian tieltä.

Presidentin asema auttoi näissä irtiotoissa. Paasikivelle ei kelvannut tšekki kollega Edvard Benešin kaltainen rooli, vaan hän siirsi kesällä 1948 kommunistit sivuun nimittämällä nopeasti ja yllättäen sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen K.-A. Fagerholmin johdolla.

Siinä tunnustettiin toisia tosiasioita kuin aikaisemmin keväällä, jolloin Paasikivi runnoi YYA-sopimuksen läpi Suomen vastahakoisen eduskunnan ja päätöksentekokoneiston.

Koivisto ei joutunut yhtä dramaattisten valintojen eteen, mutta kilpailijat tekivät yhtä kaikki karkean virheen aliarvioidessaan hänen kykynsä ja päättäväisyytensä vastaiskuihin. Vahvin näyttö tästä saatiin keväällä 1981, kun Koivisto pääministerinä haastoi koskemattomana pidetyn valtiaan, itse Kekkonen tavalla, jonka televisio välitti suoraan koko kansakunnan olohuoneisiin.

Vastaavasti presidenttinä Koivisto nujersi keväällä 1987 porvaripuolueiden salaliiton, joka pyrki muuttamaan hallituksen pohjaa sen nimittäjää kuulematta. Syvästi loukattuna hän osoitti valmiutensa käyttää valtaoikeuksiaan täyteen mittaan, tarpeen niin vaatiessa. Kyse oli yhtä lailla henkilöistä kuin presidentti-instituutiosta: matala profiili ei tarkoittanut vallasta ja vastuusta vetäytymistä.

Oikeastaan Koiviston asettuminen taka-alalle tai reserviin sisäpolitiikassa muistutti sekin aika lailla 1950-luvun Paasikiveä. Hallitus hoiteli asioita, ja presidentti katseli päältä pitäen huolta lähinnä hallituksen nimittämisestä ja ulkopoliitikasta. Siinäkin luottomiehiksi koetut pääministerit saivat huomattavaa roolia: Paasikivellä Kekkonen ja Koivistolla Kalevi Sorsa.

Molemmat presidentit katsoivat velvollisuudekseen olla lojaaleja kulloisellekin hallitukselle. Parlamentarismien periaatteet taisivat kuitenkin olla Paasikivelle enemmän taktinen väline, kun hän eduskunnan tahtoon ja valtaan vedoten patosi kriisivaiheissa Suomeen kohdistuneita ulko- ja sisäpoliittisia paineita.

Koivisto pääsi rauhallisemmissa oloissa tältä osin huomattavaan pitkäjänteisyyteen, kun hallitukset alkoivat istua läpi koko vaalikauden. Hän selvisi 12 vallan vuodestaan hämmästyttävästi kolmella pääministerillä, jotka kukin johtivat eripohjaisia hallituskoalitioita. Käytäntöjen ohella parlamentarismien vahvistaminen vietiin myös institutionaalsiin uudistuksiin.

VALTIOMIESTAITOA JA JOHTAJUUTTA koetellaan siinä, kun eri suuntiin vetäviä tosiasioita punnitaan toisiaan vasten. Tätä tarkoittaa politiikka mahdollisen taiteena. Lopputuloksen kannalta ratkaisevaksi osoittautuu usein ajoitus, ei vähiten ulkopoliitikassa, kun kansainvälinen toimintaympäristö on murroksen tai peräti mullistuksen tilassa.

Paasikivi ja Koivisto olivat molemmat mieluummin viimeisen päälle varovaisia kuin rämäpäisiä riskinottajia. Pieni Suomi oli parempi pitää syrjässä maailman melskeistä hoitamalla huolella omat sisäiset asiat sekä naapuruussuhteet, sääntillisesti ja suurta numeroa tekemättä.

”Aina pitäisi kuitenkin katsoa, miten tilanteet kehittyvät”, Koivisto linjasi valmistautuessaan presidentin tehtäviin. ”Mutta hääääminen häääämisen vuoksi; se että osoitetaan aktiivisuutta aktiivisuuden vuoksi, ei ole ainoastaan ajan ja voiteen haaskausta vaan vahingollista.”

Paasikivi ei erityisesti innostunut edes YK:n jäsenyydestä, joka saattoi maan kansainvälisen aseman vahvistamiseen sijaan syöstä sen syyttä suotta keskelle suurvaltojen ristiriitoja. Syksyllä 1955 häntä epäilytti ottaa Moskovassa esiin Suomen liittyminen Pohjoismaiden Neuvostoon, jottei paljon tärkeämpi tavoite Porkkalan palautus vaarantuisi.

Koiviston varovaisuus kylmän sodan järjestelmän purkautuessa juontui samankaltaisesta juuresta. Kun kehitys Neuvostoliitossa ja sen etupiirissä kaikkine varjoineenkin kulki Suomen kannalta edulliseen suuntaan, sitä oli turha vaarantaa aktiivisella puuttumisella. Takaiskujen riskit näyttivät suuremmilta kuin ”häääämisellä” haviteltavat hyödyt.

Kysymys kristallisoitui Baltian maiden ja erityisesti Viron kohdalla, joita kriitikoiden mukaan virallinen Suomi kohteli kylmästi. Kun asiassa matalaakin matalampaa profiilia vetänyt Koivisto viimein vastasi, teki hän sen nimenomaan eettisistä lähtökohdista: ”moraalinen asia on myös se, että Suomen omia etuja varjellaan”. Oli tärkeää, ”ettei yllytetä ihmisiä kulkemaan semmoisella tiellä, jossa ei itse olla valmiita kulkemaan mukana”.

Lieneekö mielessä ollut historian esimerkki talvisodan alta, jolloin suomalaiset toivoivat hädän hetkeen Ruotsista myötätunnon lisäksi myös kättä pidempää, vaikka sellaista ei ollut selvästi luvattu. Vastaavaan harhaan ei Koivisto halunnut Suomea Viron kohdalla sotkea.

VIELÄ PITÄÄ PAASIKIVEN JA Koiviston vertailussa tietysti mainita Venäjän kieli, kulttuuri ja historia, joihin he molemmat paneutuivat syvällisesti ja monipuolisesti. Keisarikunnassa sotilasuran tehnyt Mannerheim on tosin tällä ulottuvuudella oma lukunsa, mutta Koiviston venäjätaito ja -tuntemus saattoivat hyvinkin olla marskin jälkeen Suomen presidenteistä toiseksi paras.

Vaivalla oli nekin hankittu, muun opiskelun, työn ja politiikan ohessa, eikä hyöty välttämättä näyttänyt vaivan arvoiselta. ”Kunnes sitten tultiin perestroikan aikakauteen, jolloin kieliopintoni ja nuoruuden ideologia-harrastukseni kantoivat hedelmää”, Koivisto kirjasi muistelmiinsa.

Vainu ei siis pettänyt, tässäkin asiassa. Mutta riittikö kenelläkään muulla eturivin poliitikolla vastaavaa sinnikkyyttä, niin suurta merkitystä kuin idänsuhteille kylmän sodan Suomessa annettiin?

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Koivisto paalutti edelleen kovin paasikiviläisittäin, että ”meillä on historiallinen kokemuksemme ja maantieteellinen asemamme, joka ei muutu”. Toisaalta ”uusissa ja osin yllättävästikin muuttuneissa oloissa” hän oli pyrkinyt soveltamaan edeltäjiensä linjanvetoja – ”luovasti”.

Tältä pohjalta voisi kai vetää yhteen, että Paasikiven–Kekkonen perinnöstä pidettiin Koiviston näkemyksessä parhaiten huolta luotsaamalla Suomi Euroopan unioniin, mutta jättäytymällä NATO:n ulkopuolelle. Ja sehän tuntuu edelleenkin olevan suomalaisten suosima ratkaisu ja sieluntila.

EPILOGI: KUN TAMMIKUUSSA 1949 nousi esille kysymys edessä olevista presidentinvaaleista, Paasikivi sanoi päiväkirjansa mukaan Fagerholmille ”leikillisesti, että ’sortie’ on yhtä tärkeä kuin ’entrée’”. Kuten tiedämme, seitsemän vuotta myöhemmin ”sortie” ei sitten kuitenkaan onnistunut historiatietoiselta presidentiltä erityisen tyylikkäästi.

Paasikivi antautui 85-vuotiaana mustaksi hevoseksi presidenttipeliin, jota ei enää hallinnut. Kekkonen romahtanut 1981 suoraan valtaistuimelta oli vielä huomattavasti surullisempi. Uusimmat kuvaukset ovat paljastaneet aina vain raadollisemmin, että viimeinen kesken jäänyt kausi oli yksiselitteisesti liikaa.

Muistelmiensa mukaan Koivisto ei joutunut käymään suurempaa sisäistä jaakopinpainia vallasta luopumisesta. ”Mikään asia ei jäänyt puoleltani pahemmin kesken.” Joku toinen suvereeni hallitsija olisi voinut katsoa ikään kuin velvollisuudekseen jatkaa: huolehtia siitä, että Suomi pärjää siinä uudessa unionissa, johon hän oli maan johdattanut.

Kolmas kausihan olisi ollut mahdollinen voimaan saatetun uudistuksenkin oloissa, eikä kausien rajoittamista ylipäättäen voitu viedä lävitse ilman istuvan presidentin siunausta. Edeltäjiensä mallilla laskien Koivisto olisi ollut vahva kandidaatti vielä vuoden 2006 presidentinvaaleissa.

Valtiomieskuvan ja poliittisen perinnön näkökulmasta on kuitenkin olennaista, että Koivisto eli kuten opetti: kaksi kautta ja 12 vuotta riittävät yhdelle henkilölle, eikä kukaan ole korvaamaton.

”Sortie” presidentinlinnasta oli siten ”entréen” veroinen. Suomi oli luotsattu kylmästä sodasta ja Neuvostoliiton kupeesta läpi kansainvälisen järjestelmän myllerryksen, ja maa oli Koiviston luopuessa valmis liittymään täysivaltaisena jäsenenä Euroopan unioniin.

”EN PELKÄÄ HISTORIAN TUOMIOTA, koska aion kirjoittaa sen itse.” Yhden legendaarisista Winston Churchilliin liitetyistä sitaateista kuulee usein väännettynä tähän muotoon, joka sopii myös Mauno Koivistoon – sekä voittajan historian merkityksessä että kirjallisena kuvauksena ja tulkintana tapahtuneesta.

Presidentin tehtävät jätettyään Koivisto täytti rivakasti valtiomiehen perinteisen hyveen julkaisemalla valtakaudestaan kaksi paksua teosta. Kyse oli samalla menneisyydenhallinnasta. Varsin dokumentaarisella otteellaan ne ovat antaneet aika lailla linjaviittoja näkemyksillemme lähihistoriasta.

Kaksi muuta muistelmaa varhaisemmista vuosikymmenistä on kirjoitettu vapaammalla kynällä, joka on lukukokemukselle eduksi. Kun näihin lisää vielä kolme muuta historiapainotteista kirjaa sekä seitsemän varhaisempaa teosta, niin kasassa on nelisentuhatta sivua avaintekstiä Mauno Koiviston arvoitukseen ja arvioimiseen.

Lukijoiden ja tutkijoiden on silti hyvä pitää mielessä Koiviston ilkkurinen huomautus kirjansa *Historian tekijät* viimeiseltä sivulta: ”Tietysti olen pyrkinyt selittämään tapahtuneet omalta kannaltani katsoen parhain päin ja siinä sivussa kirkastamaan myös omaa kilpeäni. Muut tehkööt sen omasta puolestaan.”

Sen he varmasti tekevät, niin kuin tutkijat tulevat kääntämään vielä joka kiven ja kannon ja lähteen Mauno Koiviston henkilöhistoriasta, tekemisistä ja tekemättä jättämisistä. Tähän on käynnistymässä nyt uusi kierros, kun ajan arkistomateriaalit eri puolilla ovat auenneet tai aukeamassa käyttöön.

Painotukset tulevat vaihtelevaan, niin kuin keskeisissä tehtävissä mukana olleiden kohdalla väistämättä tapahtuu. On kuitenkin kaikki syyt olettaa, että Koivisto kyllä kestää kovankin käsittelyn. Hänen jälkimaineensa kurssi on paremminkin nousussa kuin laskussa.

Suomalaisen valtiotaidon Pantheonissa ei Koiviston sijaa voi ohittaa.